

**A TÖRTÉNELEMTANÁROK EGYLETE
TANKÖNYVELEMZŐ MŰHELYÉNEK
KRITIKÁJA**

**AZ OFI TÖRTÉNELMI ATLASZ ÁLTALÁNOS
ISKOLÁSOKNAK ÉS
TÖRTÉNELMI ATLASZ KÖZÉPISKOLÁSOKNAK
CÍMŰ KÍSÉRLETI KIADVÁNYAIRÓL**

2016. JÚNIUS

A TÖRTÉNELEMTANÁROK EGYLETE TANKÖNYVELEMZŐ MŰHELYÉNEK

KRITIKÁJA

**AZ OFI TÖRTÉNELMI ATLASZ AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁSOKNAK ÉS TÖRTÉNELMI ATLASZ A
KÖZÉPISKOLÁSOKNAK KÍSÉRLETI KIADVÁNYAIRÓL**

Az elemzés készítői: Baracs Nóra, Hidas Gábor, Repárszky Ildikó

Szerkesztette: Hidas Gábor

AZ ELEMZÉS A NYÍLT TÁRSADALOM ALAPÍTVÁNYOK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

KÉSZÜLT: 2016. JÚNIUS

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	3
TARTALOM ÉS HASZNÁLHATÓSÁG	3
A kevesebb néha több.....	3
Hibás szerkesztés, hibás tartalom	7
Hiányzó összhang a cím és tartalom között.....	10
Jelmagyarázati zavarok.....	11
Térképek sorrendje	12
A földrajzi háttér következetlenségei	13
Mindent a szemnek.....	14
Hiányzó eszköztárak.....	15
Az életkori sajátosságok semmibe vétele	16
AZ ATLASZOK ÉS A KERETTANTERV	17
A térképek és a kerettantervi óraszámok aránya	17
Az atlaszok hiányos tematikája és a kerettanterv elvárásai	23
A középiskolai atlasz használhatósága az érettségien.....	27
A kerettanterv kötelező topográfiai névanyaga az atlaszokban.....	30
A névhasználatról még	31
AZ ATLASZOK DIGITÁLIS VÁLTOZATA	32
A MEGVALÓSÍTÁSHOZ KIÍRT PÁLYÁZAT ÉS AZ ELŐZETES TANULMÁNY	34
A pályázat legfontosabb elvárásai	34
Az előzetes tanulmány következtetései	35
ÖSSZEGZÉS.....	36
Felhasznált kiadványok	37

BEVEZETÉS

Hazánkban a kiegyezés óta készülnek iskolai falitérképek, a XX. század elejétől pedig iskolai atlaszok, tehát az elmúlt 100 évben szinte nem létezett olyan generáció, amely ne találkozott volna atlasszal a tanulmányai során. Így van ez a történelmi atlaszokkal is, amelyek számát tavaly óta az OFI által kiadott iskolai kísérleti történelmi atlaszok is szaporítják.

Az OFI az új atlaszok megszületését uniós források felhasználásával, pályázaton keresztül valósította meg. A pályázat részeként, a pályázat által meghatározott szempontok szerint egy **előzetes komplex hatástanulmány készült, amely összefoglalta, hogy milyenek legyenek az új atlaszok.** A pályázati célok és a tanulmány elvárásainak többsége nem teljesült, a részletekre az elemzésünk végén visszatérünk.

Elemzésünkhöz a **2015 szeptemberében megjelent első kiadás** mellett rendelkezésre állnak a **2016 szeptemberében iskolákba kerülő javított változatok** is. A javítás során az 56 oldalas középiskolai változat 8 új oldallal bővült. Az általános iskolai atlasz terjedelme változatlanul 32 oldal maradt. Az új atlaszokhoz a Nemzeti Köznevelési Portálon található digitális térképek is születtek, ám ezek vizsgálatára a jelen írásban csak érintőlegesen térünk ki.

TARTALOM ÉS HASZNÁLHATÓSÁG

Az általános és a középiskolai kísérleti történelmi atlaszok jelen vizsgálata párhuzamosan történik, figyelembe véve a javított változatok módosításait is.

A KEVESEBB NÉHA TÖBB

Mind a két atlasz általános jellemzője a zsúfoltság. A középiskolai változat sok térképe többek között a helytelenül megválasztott méret miatt zsúfolt, de nehezen értelmezhetők a megfelelő méretű térképek is (pl. *Európa a 8–10. században*, *Európa a 15. században*, *A Magyar Királyság közigazgatása és közlekedése a 18. század végén*, *A magyarországi vidéki zsidóság gettósítása és deportálása*, *A történelmi Magyarország felbomlása*, *A trianoni békeszerződés gazdasági következményei*, stb.).

Az általános iskolai atlasz térképeinek nagy része – az esetleges tartalmi ritkítás ellenére – a középiskolás változathól került átvételre. Emiatt tele vannak a korosztály számára felesleges tartalmakkal (pl. *A Római Birodalom a császárkorban*, *Európa a 8–10. században*, *Magyar Királyság a 11. században*, *A Magyar Királyság a Hunyadiak korában*, *Forradalmak és a történelmi Magyarország felbomlása*).

A zsúfoltság nehezen értelmezhetővé, és ezáltal nehezen használhatóvá teszi az atlaszok legtöbb térképét. Sokszor még hozzáértőnek is kibogozhatatlan a tartalmuk, a diákoknak viszont kifejezetten elrettentő. Semmit nem lehet igazán jól látni rajtuk, hiszen olyan mennyiségű információ jelenik meg, amelyek legnagyobb része teljesen felesleges, sem a tankönyvben, sem a kerettantervben nem szerepel, a diákok nem tudják kötni semmihez, csak vizuálisan zavaró tényezőt jelentenek.

Néhány példa.

A 2. kiadás átszerkesztett ókori kelet térképén Indiát a vallás terjedését mutató (erről a diák nem tanul) vastag vörös nyilak fedik le, míg a bevándorlás irányát kis vörös nyilak sokasága jelöli. Magát, az Indus-völgyét alig lehet látni. Kína területét sikerült felesleges nevekkal úgy „besűríteni”, hogy az egyébként nem túl hosszú Kína szót megtörik egyéb feliratok.

A *Magyar Királyság a 13. században* című térképen, a tatárjárás korában a kunok neve 6 helyen szerepel, ami nemcsak zsúfoltságot okoz, hanem a nép létszámához képest is erős túlzás, így félrevezeti a tanulókat.

A *Várépítés és a román stílus emlékei 1300-ig* térképen feltüntetett várak sűrűsége miatt a nevek messze a várak topográfiai helyétől kerültek feltüntetésre, és csak nyilakkal lehet őket azonosítani.

Európa középkori művelődési térképén fölösleges minden egyetem működési évszámának megadása, mert a nagy sűrűség miatt nem minden pontról azonosítható, hogy melyik városra vonatkozik.

Az *Európa gazdasága és kereskedelme 14–15. század* térképen a rengeteg hasonló színnel jelölt szárazföldi útvonal mellett elvész a levantei út fontossága.

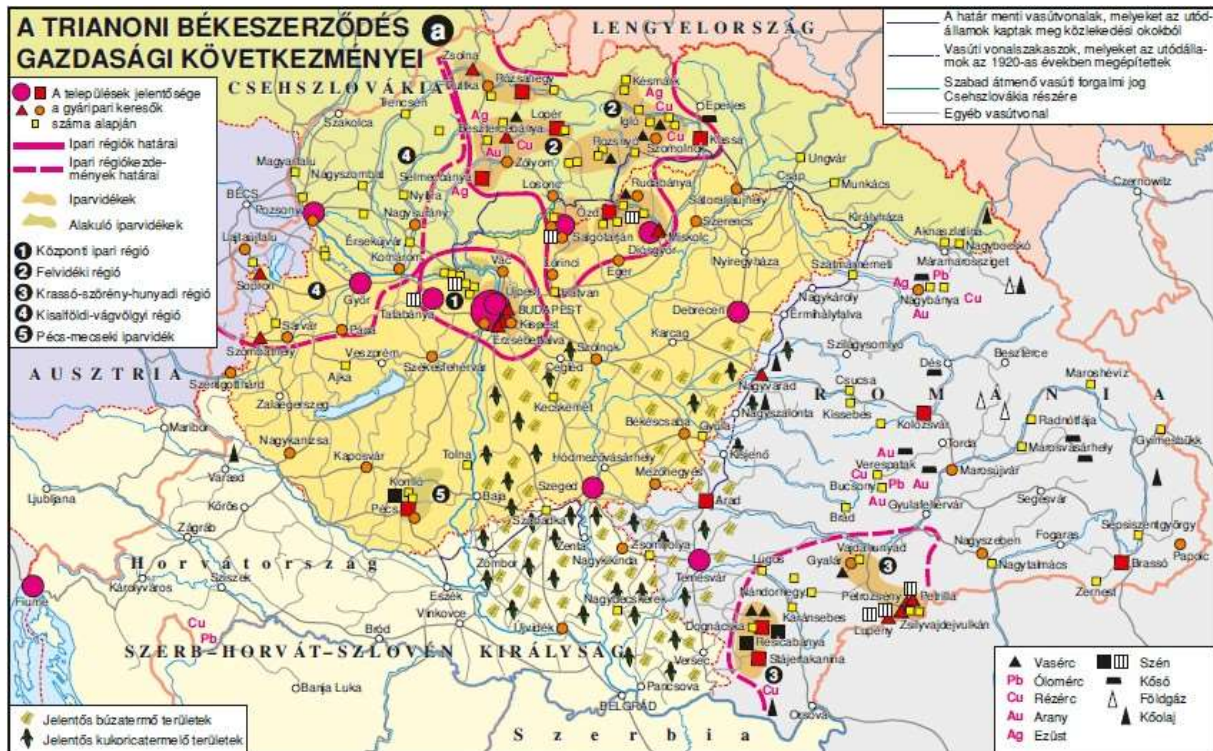
Zavaró a magyar várak ostromának évszámmal való feltüntetése az Oszmán-török Birodalmat ábrázoló térképen.

Az erdélyi fejedelmek hadjáratai egymásba mosódnak a XVII. századi Magyarország térképén.

A kb. 70 db feltűnő malomipari jelzés közt elvész a vegyipar és gépipar jelzése az 1930-as évek Magyarországnak térképén, arról nem is beszélve, hogy éppen a malomiparáról is híres Budapest nem kapta meg a jelet.

A második világháborús térképen a szovjet csapatok előretörését több mint 30 vörös nyíl jelzi, aminek következtében még Berlint is alig lehet megtalálni.

Álljon itt példának egy, a bővítés során mind a két atlaszba bekerült térkép.

1. ábra¹

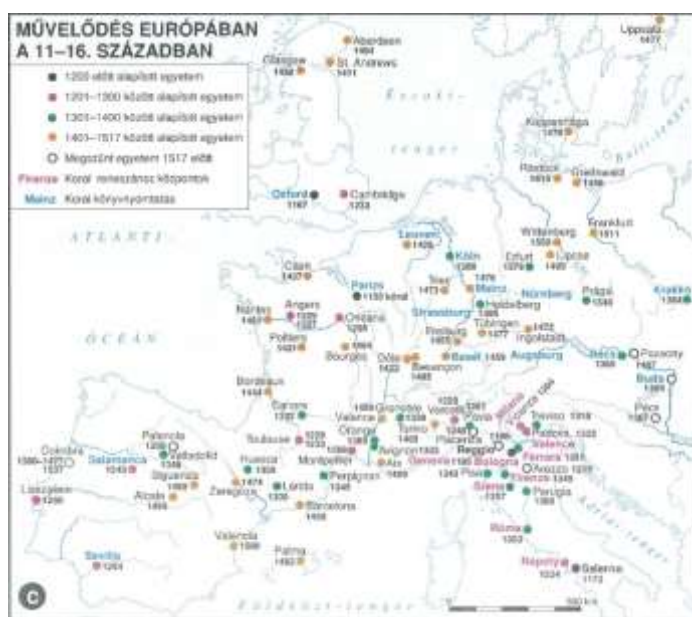
A túlságosan sűrű közlekedési hálózat zavarja a nevek olvasását, és eltűnnek a lényeges, a szomszéd államokhoz csatolt határ menti vasútvonalak. Felesleges az ipari régiók felsorolása, és felesleges az ipari régiók határainak feltüntetése. Elég lett volna csak az iparvidékek bemutatása. A települések jelentősége túlságosan részletezett, az alsóbb kategóriák meg sincsenek nevezve a térképen, viszont nagyon zavaróak, mert gazdasági jeleknek tűnnek. Túl sok a jel, főleg a kukoricaé, búzáé. Felesleges olyan elemeket feltüntetni, amelyek nem tartoznak szorosan a témához. Ilyenek például a jövőben megépített vasútvonalak, az alakuló iparvidékek, és az ipari régiókezdemenyek. Az viszont nem látszik, hogy Magyarország elveszti erdeinek túlnyomó részét.

Az általános iskolai atlasz térképe csak annyiban különbözik, hogy néhány településsel kevesebbet tartalmaz, ezért még kevésbé számíthatunk arra, hogy 14 évesek ezt a térképet értelmezni tudják.

¹OFI, 2016Történelmi atlasz a középiskolásoknak, 2. kiadás, 46. oldal

A térképek tartalmát nyilván befolyásolta az atlaszok terjedelme is, hiszen az oldalak szűkös száma miatt **egy-egy térképen minél több téma adatait igyekeztek megjeleníteni.** Mivel az oktatás számára készülő atlaszoknak nem az a feladata, hogy egy-egy témához kapcsolódóan minden ábrázolható megmutasson, ezért egy kísérleti atlasztól elvárható lett volna, hogy olyan térképeket is alkalmazzon, amelyek az alapvető tájékozódási pontok rögzítése mellett a szükséges és önmagában is megérthető információkat tartalmazzák csupán. Az analitikus, a tankönyvhöz szorosan kapcsolódó térképek jobban segítenék a gyengébb topográfiai kompetenciákkal rendelkező diákok eredményes tanulását. Az ugyanarról a korról szóló, más és más szempontokból készülő térképek nagyobb teret engedtek volna a térképek összevethetőségének gyakorlására is.

Ennek igazolására, és összehasonlításként egy példa.

2. ábra²

3. ábra³

Az OFI atlasza (2. ábra) egy térképen ábrázolja a középkori egyetemeket, a reneszánsz központokat és a könyvnyomtatás helyszíneit. A térképen sok a jel, a települések nehezen azonosíthatók és rosszul olvashatók, a lényeges helyeket nehéz kiválasztani. A cseh atlasz (3. ábra) csak a középkori egyetemeket mutatja kb. egyharmaddal kisebb méretben, a jelek mégis jól látszanak, a nevek jól olvashatók, a térkép áttekinthető.

²OFI, 2016Történelmi atlasz a középkoriskolásoknak, 1. kiadás 10. oldal

³Dějepisné atlasy pro základní školy a víceletá gymnázia, Kartografie Praha 1996

HIBÁS SZERKESZTÉS, HIBÁS TARTALOM

A javított középiskolai atlaszba utólag bekerült két ókori Közel-Kelet térkép grafikailag, tartalmilag teljesen „kilóg” az atlaszból, amelyre nem jellemző a politikatörténet ábrázolása domborzatszínezéses háttéren. Olyan, mintha egy másik kiadványból kerültek volna átvételre.

A Római birodalom gazdasága és kultúrája Kr. u. 2. század című térképnek már a címe is jelzi a problémát, amelynek következményeként sűrű keveredésben látjuk a gazdaság és kultúra jeleit, azaz a **könyvtárak jelei között a szarvasmarha és a szőlő piktogramját. Rejtély, hogy hol, milyen okból jelöltek itt-ott rabszolgákat**, miközben az egész birodalomban elterjedt volt a tartásuk. A vízvezetékek jelölése is logikátlan és esetleges. A rengeteg feltüntetett szentély közül nem tudni, hogy melyik istené melyik.

A kereszténység elterjedése térképen az iszlám államok északi határa 3 helyen is megjelenik. Félreérthető Bizánc hovatarozása ebből a szempontból, a Volgai bolgár állam enklávéként való ábrázolása pedig a diákok számára valószínűleg nem érthető. A fő kérdés azonban az, hogy szükség van-e a kereszténység terjedése térképen az iszlám államok északi határára?

Az Európa gazdasága és kereskedelme, 14-15. század térképen a selyemipar és a fémfeldolgozó ipar harsány jelei teljesen háttérbe szorítják az Európában sokkal fontosabb vászon- és posztóipar területeit.

Az építészeti stílusok elterjedését mutató négy térkép tipikus példája a „kevesebb több lett volna” helyzetnek. Az iszonyatos mennyiségű jelből és névből ember legyen a talpán az a gimnazista, aki a legfontosabbakat ki tudja válogatni, főleg mert azonosíthatatlan, hogy melyik név melyik jelhez tartozik.

A **Magyar Királyság 11. századi térképén** keveredést okozhat a vármegyenevek és egyházmegye határok együttes használata. Jobb lett volna a vármegyeneveket elhagyni, mivel a vármegyerendszer még csak kialakulóban volt. Az ispáni várak feltüntetése akkor érné el a célját, ha össze lehetne kötni őket a vármegye központokkal. Ehhez azonban kellenének a vármegyehatárok. Az ispáni várak helyett elég lett volna néhány jelentősebb várat feltüntetni. Ugyanez a térkép egy **csöppet csökkentett tartalommal megjelenik az általános iskolai változatban is, ahol ilyen részletes és zavaró ábrázolásra végképp semmi szükség.**

„*A Magyar Királyság a 13. században és a tatárjárás*” című térkép valójában a tatárjárást ábrázolja. Lemaradt az ekkora már kialakult megyerendszer és a kiváltságos területek ábrázolása, valamint az ebben a korban jelentőssé váló bánságok területének árnyaltabb bemutatása. **Nem derül ki, hogy mit jelentenek a térképen a fekete négyzetek**, csak a többi

térképből lehet következtetni, hogy valószínűleg fallal erődített városokat vagy várakat. **Ezt meg kellett volna magyarázni.** Mivel az általános iskolai atlasz térképe ezzel egy az egyben megegyezik, ezért ott ugyanezek a problémák még fokozottabban jelentkeznek.

Az Anjouk korát ábrázoló térképen a vörös kör jelentése „*Királyi, püspöki és bányaváros*”. **Így nem jelennek meg külön a szabad királyi városok, pedig a tankönyv azokról ír.** A „püspöki” várost azért is helytelen összemosni a másik kettővel, mert az lényegében földesúri. Kár, hogy Hunyadi János és Hunyadi Mátyás tevékenységét ugyan egy oldalon, de a területet kettévágva, két térképen mutatja az atlasz. Ráadásul úgy, hogy **a terület levágott, déli része került a lap tetejére, ami nem segíti a térbeli tájékozódást és az összefüggések felismerését sem.**

A *Magyar Királyság kultúrája a 13-16. században* térkép változatlan formában szerepel mind a két atlaszban. **Erre a részletességre** (Várpalota; Városi templom; Falusi templom; Várépítészeti kastély; Középkorú lakóház; Szobor, egyházi kincs; Jelentős szárnyas oltár; Falkép) még **a középiskolában sincs szükség, az általános iskolai diákokat azonban végképp eltávolítja attól, hogy a legfontosabb 5-6 emléket megjegyezzék.** Meg kell jegyezni azt is, hogy a javítás folyamán az általános iskolai változatból kikerült a román stílusú emlékeket mutató térkép.

Az eredeti atlaszban a 18. századi kárpát-medencei népmozgások térképe plakátszerű, durva grafikai megoldása miatt teljesen idegen az atlasztól. Tartalmilag is hibás kép kialakulását eredményezheti a tanulóknak, mivel nem differenciál a migrációs mozgások jelentősége között, valamint minden irányból jelez zsidó bevándorlókat, így nem kap hangsúlyt a két jelentős kibocsátó terület, Galícia és Morvaország. Ezt a térképet a középiskolai változatban lecserélték, ám az általános iskolai atlaszban benne maradt. Az új térkép, az *Etnikai változások 16-18. században* pozitív tartalma, hogy adatokkal próbálja a cigány és zsidó népességet jelölni, viszont nehezen értelmezhető az „*egyes etnikumok tartós területi nyeresége*” jelölés, főleg mert nem ad választ arra, hogy a területi nyereség elnéptelenedett vagy más népek által lakott területen történt. Téves értelmezésként azt is eszünkbe juttathatja, hogy egyes területeken teljesen kicserélődtek az etnikumok.

A *Magyar Királyság közigazgatása és közlekedése a 18. század végén c.* térképen a postautak szinte mindent eltakarnak, és azt a képzetet keltik, mintha a korabeli Magyarország nagyon fejlett úthálózattal rendelkezett volna.

Helytelen, hogy a trianoni béke következményeit bemutató két térkép nem azonos oldalon szerepel.

Nem korrekt megoldás, hogy csak a római katolikus egyház állapotát mutatja az atlasz 1920-ban. Ezt a többi jelentős vallással közösen kellett volna ábrázolni.

A holokausztot bemutató térkép a deportálások irányát feleslegesen mutatja, elég lenne a megsemmisítő táborok feltüntetése. A sok nyíl eltakarja a lényegét. A zsidó lakosság számának feltüntetése valójában értelmetlen, mivel az elhurcoltak száma az érdekes. A térkép azonban a problémát megkerülve a táborokban elpusztítottakat tünteti fel. Nem jelöli azt sem, hogy a zsidó lakosság száma az 1937-es határok Magyarországra, vagy a II. világháború alatti időre vonatkozik-e.

Az atlaszba újonnan bekerült *Délnyugat-Ázsia, 1970–2016* fontos eseményeket közvetít, ám jobb lett volna közös térképen, de legalább egy oldalon a *Közel-Kelet, 1988–2016* térképpel.

Az országgyűlési képviselői-választások, 1990 térképen a megyénkénti részvételi arány bemutatása fölösleges, de csak az 1990-es választások önmagában történő bemutatása sem sokat ér. A pártok java része azóta eltűnt, megváltozott a választási rendszer, lecsökkent a parlament létszáma. A rendszerváltozás óta történt valamennyi választás eredményeinek bemutatása azonban megteremtette volna a lehetőségét az elmúlt 26 év politikai életének elemzéséhez.

A magyarországi cigányság 2003-as helyzetét kutatás alapján bemutató térkép mellett szükség lett volna egy a 2011-es népszámlálási adatokon alapuló térképre is. A 63. oldalon, a kárpát-medencei magyarság térképén ugyan megadja a 2001-es és 2011-es népszámlálás adatát a magyarországi cigányság teljes létszámáról, de ez kevés. A népszámlálás adatain alapuló országos eloszlást térképen is mutatni kellett volna, mivel a kutatások és a népszámlálás adatainak meghatározása között jelentős módszertani különbség van. Ez lehetőséget teremtett volna a különböző álláspontokat, vagy eltérő statisztikai adatokat bemutató térképek elemzésére.

Az általános iskolásoknak szánt eredeti atlaszban Európa 8-10. századi térképén, a vikingek és az arabok hadjárataival együtt szerepeltek a magyarok kalandozásai. A javított változatban ezt a térképet felváltotta Európa 10–13. századi térképe, és erre került rá a magyarok vándorlása, valamint a kalandozások hadjáratai. **Mivel a térkép országai hozzávetőlegesen egy 11. századi állapotot mutatnak, a magyarok vándorlása időben teljesen eltérő környezetben került bemutatásra.** A középiskolai változatban az időpont 9–10. század, tehát megfelelő a vándorlás számára is. Itt viszont **ugyanolyan nyíl jelöli a vándorlást és a kalandozásokat is. Ezzel mind a két térkép nehezen feloldható fogalmi zavart teremt a vándorlás és a hadjáratok között.**

Az Európát a 15. század végén bemutató térképen a levantei kereskedelem bemutatása csonka. Éppen a névadó végpont, a Közel-Kelet térsége maradt le a térképről. A korai könyvnyomtatás sok helyszíne között pedig éppen a szülőhely, Mainz városa tűnik el.

HIÁNYZÓ ÖSSZHANG A CÍM ÉS TARTALOM KÖZÖTT

A címek több esetben pontatlanok vagy nincsenek összhangban a tartalommal.

A középiskolai atlasz *Fontosabb régészeti lelőhelyek Magyarországon* térképe valójában csak néhány őskori lelőhelyet mutat. Ugyanennek a térképnek a címe az általános iskolai változatban *Fontosabb kőkori lelőhelyek Magyarországon*. Ez utóbbinál lehetne használni a régészet szót, hiszen ötödikben tananyag a *történelem forrásai*.

A földművelés, az állattartás és a kézművesség elterjedése cím nem helyes, mert a térkép a kézművességből csak a fazekasságot mutatja, egyéb kézművességet (pl. fémfeldolgozás, szövés) nem.

A középiskolai atlasz *Az ókori Hellász Kr. e. 16–6. század* térképének a cím alapján mutatnia kellene a görög gyarmatosítást, de a térkép szűk kivágata miatt csak a végeredmény egy részét látjuk. Mutatnia kellene a gazdasági kapcsolatokat is, mivel ezekről nincs külön térkép, és a tananyag tartalmazza. Helyettük azonban a görög törzsek elhelyezkedése látható, amelyek között azonban nincs akháj, pedig – az atlasz szerint – egyedül azok vándorolnak nyíllal is jelölve Itáliába.

Nem érthető, hogy az általános iskolai *A muszlim világ és az Arab Birodalom, 7–10. század* térkép címében miért a megkülönböztetés. A címben jelezett 7–10. században ez még egy és ugyanaz volt. Kérdés az is, ha a címben a „muszlim világ” kifejezés szerepel, akkor a jelmagyarázat miért iszlám világot említ? A címben szerepel az Arab Birodalom neve, de a térképen sem Arábia, sem az arabok törzsterülete nincs feltüntetve.

A Bizánci építészeti stílus elterjedése 6–15. század” cím alatt idegen stílus befolyásaként megjelennek az iszlám építészeti emlékei is, ám csak a terület legkeletibb részén, Kis-Ázsia határán. Ha már – valójában feleslegesen – feltüntetni a térkép ezt, akkor a címben jelezett időpont miatt a Balkánon is fel kellett volna tüntetni.

A harmincéves háború és a veszfíliai békék térképe valójában csak a békék területi következményeit ábrázolja.

A mohácsi csatát követő belháború és az ország három részre szakadása 1526-1541 térképről a grafikai megoldások miatt **éppen a három részre szakadást a legnehezebb leolvasni.**

Ráadásul a folyamat 1568-ig tart, amelynek a második része a következő térképen kerül bemutatásra.

A *Német koncentrációs táborok* cím azért megtévesztő, mert koncentrációs táborok nem csak az 1938 előtti Németország területén voltak. Jobb lett volna a *Koncentrációs táborok a Harmadik Birodalom területén* cím.

Az *európai zsidóság Holocaustja* cím tartalmilag és **helyesírási** is **hibás**. Holokauszt alatt a köztudat és a történettudomány az európai zsidóság II. világháború alatti megsemmisítését tartja számon, ezért felesleges hangsúlyozni az „európai” szót.

Visszatérő probléma, hogy nagyjából ugyanazt a térséget a címek Közép-Európának, Kelet-Közép-Európának és Kelet-Európának nevezik.⁴

JELMAGYARÁZATI ZAVAROK

A két atlasz jeleit vizsgálva megállapítható, hogy **nem tartalmazznak újdonságokat, hagyományosak**. A történelmi atlaszoknak megfelelően elég összetett, és néhány rajzos jelet leszámítva nem különösebben asszociatív. Az atlaszok általános jelmagyarázatot nem tartalmazznak, a térképek saját jelmagyarázatot kaptak, amelyekben azonban feltűnnek visszatérő jelek. A gazdasági életre vonatkozó jelek amennyire lehet, igazodnak a földrajzi atlaszok jelrendszeréhez. Ennek ellenére **a mértani és a rajzos jelek között is több olyan található, amely többféle térképi elem magyarázatára szolgál** pl. a gazdaság és a kultúra térképeinél. Így lesz pl. a szárnyasoltár jele a könyvtaré néhány évszázad múlva, vagy így lesz a fekete négyzet az egyik térképen a polisz jele, a másikon pedig a feketekőszéné.

A csaták jelét az atlaszok hol úgy használják, hogy megkülönböztetik az ellenfeleket és a győztes vagy vesztes csatákat, hol pedig csak fontos csataként, mindenféle megkülönböztetés nélkül. Ez utóbbi megoldás miatt pl. nem lehet külön választani a Római Birodalom térképénél a polgárháború csatáit a hódításokétól.

Furcsa a jelmagyarázat által görög törzsként jelölt „Árkádiai terület” és „Északnyugati területek”.

Nem szerencsés a „Limes út” magyarázat, mivel a limest erődök láncolataként, és nem útként tanítjuk. Ebben a formában a „Selyemút”, „Borostyánút”, „Tömjénút” nevekhez válik hasonlóvá.

Mi a különbség a középkori magyarországi kultúra térképén a „várpalota”, „kastély”, „várkastély” között? A „falkép” más szóval freskót jelent?

⁴Sajnos a kerettanterv a végképp helytelen Közép-Kelet-Európa nevet használja a területre.

A trianoni béke gazdasági hatását bemutató térképen 5 féle jel mutatja a települések jelentőségét a gyáripari munkások száma alapján, de nem derül ki, hogy ez kategóriánként hány munkást jelent abszolút értékben vagy százalékban.

A középiskolai atlasz második kiadásából kikerült *A Föld demográfiai térképe napjainkban* térkép jelmagyarázatában pontatlan a „gazdasági menekült” meghatározás. A gazdasági okokból történő migrációt nem szabad keverni az élete és szabadsága veszélyeztetése miatt otthonát és hazáját kényszerből elhagyó menekült fogalmával. Helytelen a „gazdasági menekültek” (bevándorlók) és a „minőségi munkaerő” megkülönböztetése, mivel a menekültek és a gazdasági bevándorlók között is lehetséges minőségi munkaerő. Ugyanígy a minőségi munkaerő is hagyhatja el hazáját kedvezőbb életfeltételek keresése miatt, ám ezzel ő is gazdasági bevándorlóvá válik.

A jelmagyarázati és szerkesztési problémák, valamint a zsúfoltság következtében elmondható, hogy összességében az atlaszokban lévő információk megszerzése gyakran csak tanári segítséggel valósítható meg. Csoportmunkára, kooperatív technikák alkalmazására vagy önálló munkára alig alkalmasak, mert elvesznek a részletekben a diákok. A térképek sokszor nem segítik a térbeli tájékozódást és az összefüggések felismerését sem.

TÉRKÉPEK SORRENDJE

Mind a két atlaszváltozat alapvetően kronologikus felépítésű, annak ellenére, hogy az előzetes tanulmány javaslata szerint túl kell lépni azon, hogy az egyetemes és magyar történelem azonos időszakait az atlaszok egymástól elválasztva, külön-külön oldalakon mutassák be. Ehelyett oldalpárokban kellene őket ábrázolni. Ennek az igénynek módszertanilag van jelentősége, de következetes megvalósítása komoly szerkesztési problémákat okoz. A kísérleti atlaszok nem is próbálkoztak vele, de sajnos a kronológiai sorrendnek egy elég szerencsétlen módját választották. **Az egyetemes és a magyar történelmi részek a tankönyvi tematikai egységeket követik, így a térképek kronológiája több helyen zavaró módon keveredett.** Például a középiskolai atlaszban *Az ókori görög kultúra Kr.e. 8–5. század* című térkép a Róma terjeszkedését bemutató térkép után került. Lehet, hogy a diák mivel időrendben nem találja helyén, feladja az információ keresését, amit az atlaszból hiányzó név és tárgymutató segítségével sem tud megtalálni. *A magyar nép vándorlása és a honfoglalás 6-9. század* térképe a 15. századi Európa térképével került egy

oldalpárra. Való igaz, hogy a tankönyv a középkori egyetemes történelem feldolgozása után kezdi a magyar történelem tárgyalását, de az atlaszban ez a megoldás nagyon szerencsétlen, mert **térképeinek sorrendje így hibás kronológiát közvetít a diákok felé**. Ügyelni kellett volna, hogy az egyetemes és a magyar történelem azonos időszakot ábrázoló térképei egymás utáni vagy egymáshoz közeli oldalakra kerüljenek.

Hasonló kronológiai zavar, hogy a trianoni Magyarország határainak kialakulását bemutató térkép az *Európa 1914* és az *Első világháború* térképétől kétoldalnyi távolságra, míg a trianoni békeszerződésig történt események és a trianoni békeszerződés eredményének bemutatásától háromoldalnyira került. Az ok itt is a tankönyv fejezeteihez való igazodás.

Zavaró, hogy a tartalomjegyzékben nem különítik el – még színelőemléssel sem – a magyar és egyetemes történelemhez tartozó térképoldalakat, így még nehezebben találja meg a diák a keresett oldalt. **Nem jelzi semmi, ha egy egyetemes térképen fontos magyar vonatkozású anyag is van.** Így pl. nem utal semmi arra, hogy a tatárjárás előzményét, a mongol támadás irányát a diáknak az *Ázsia a 13–14. században* című térképen kellene megtalálni.

A diákoknak érettségien már négy év távlatából kellene a tankönyvek korszakolása alapján használni a tartalomjegyzéket, így időt fog elvenni a kronológiailag nem megfelelő helyen lévő térképek megtalálása.

A FÖLDRAJZI HÁTTÉR KÖVETKEZETLENSÉGEI

Az atlaszok megkísérlik a földrajzi háttérrel a szükséges helyeken bemutatni. Ez a domborzat vagy a növényzet, valamint a vízrajz részletesebb ábrázolását jelenti. A domborzat ábrázolásához azonban a történelmi térképek számára nem alkalmas hipszometrikus, azaz domborzatszínezéses ábrázolást választották. Ez a megoldás az adott térképeken kizárja az egyéb felületi színek alkalmazását, és nehezen olvashatóvá teszi a térképeket.

Használatuk is eléggé következtelen. Az ókori kelet térképe nem mutatja a domborzatot, ezért nem látszik, hol állta útját a népek mozgásának hegység. Ugyanakkor a két féloldalas Közel-Kelet térkép komoly domborzati háttérrel kapott, ezért korlátozott a lehetősége a kialakuló és felbomló birodalmak bemutatásának. Az ókori Hellász nem kapott domborzatot, így nehezen magyarázható a poliszrendszer kialakulása, a pun háborúk azonban valójában feleslegesen egy domborzati színezésű háttérre kerültek. Elég lett volna a Pireneusok és az Alpok ábrázolása egy más módszerrel. *A Kárpát-medence a 9. században* térkép domborzata és vízrajza szép történelmi földrajzi háttérrel ad a témának, de jó lett volna megadni a

domborzatszínezés értékét. Hasonlóan jó elgondolás a várépítést domborzati és vízrajzi környezetbe helyezni, de tökéletesen „agyoncsapják” az elgondolást a várakkal együtt bemutatott román stílusú emlékek sűrűn előforduló jelei és nevei. A magyarok vándorlása térképről a diákok számára biztosan nem eldönthető, hogy a földrajzi háttér valószínűleg növényzetet jelöl. Ezt a jelmagyarázatban meg kellett volna adni.

MINDENT A SZEMNEK

Az általános és a középiskolai atlasz grafikai kivitelezése teljesen azonos, mivel a két atlasz térképei jelentős mértékig átfedik egymást. **Az eredeti változatoknál az általános iskolai atlasz 74 térképe közül 60 egy az egyben vagy minimális tartalmi különbséggel megegyezik a középiskolai atlasz térképeivel, azaz nem veszik figyelembe az eltérő életkori sajátosságokat! A térképek egy része megtalálható az egykori *História* című történelmi folyóirat számaiban, a többi pedig ugyanabban a stílusban készült. Szakfolyóiratban megjelenő térképek tartalmilag, módszertanilag, jelkulcsukban, megjelenésükben alig alkalmasak az oktatás számára.**

A térképek mérete változó, amely rontja az egységes hatást. Ennek következtében **a névrajz, a jelmagyarázati szövegek** mérete is változó, a kisméretű térképeken **sokszor olvashatatlanok, mivel a betűk mérete nem haladja meg a nyomdai határértéket** (pl. *A Római Birodalom, Európa vallási térképei az újkorban, a Habsburg monarchia a 16. század végén, Az egységes Olaszország és Németország kialakulása, A hazai zsidóság 1910-ben, Háború Horvátországban*). Legkirívóbb talán a középiskolai atlasz eredeti változatában a II. világháború csendes-óceáni frontján zajló események bemutatása két 5,5x9,5 cm-es, karácsonyi ajándékkísérő méretét meg nem haladó térképen.

Az olvashatlanságot fokozza – egy rosszul megválasztott grafikai megoldásként – **a nevek kontúrjaként megjelenő fehér keret**, amely miatt még a jó betűmérettel rendelkező nevek is rosszul olvashatók, mivel olyanok, mintha szellemképesek lennének. Így az atlaszok nyugtalan, vibráló, idegesítő külsővel rendelkeznek.

Az atlaszok színvilágukban egységesek, térképeik színezése hagyományos, megjelenésükben enyhén konzervatívak. **A pasztellszínek közötti árnyalatok azonban sokszor alig megkülönböztethetőek.** A nem önálló, más államtól függő területeknél rendszeresen alkalmazott eltérő szélességű függőleges és vízszintes sávozás legtöbbször zavaró, szemet kápráztató, és tovább nehezíti a térképek olvasását.

A fentiek alapján elmondható, hogy az atlaszok **nemcsak a szemüvegeseket és a gyengébb megvilágítású teremben ülőket hozzák hátrányba, hanem próbára teszik az egészséges szemet is.**

A kísérleti atlaszok kötészetek – annak ellenére, hogy általában az atlaszok mindig tartós tankönyvnek számítottak, mivel évtizedek óta 4–8 éves használatra készülnek – nem felel meg a tartós tankönyvek kötészetének, mert ebben a terjedelemben nem alkalmasak a keménytáblába kötésre. Az OFI kísérleti atlaszai a tankönyvjegyzék szerint sem tartós tankönyvek.

HIÁNYZÓ ESZKÖZTÁRAK

Az atlaszok a térképeken kívül semmiféle eszköztárral nem rendelkeznek. Az alapvetésként kezelendő tartalomjegyzéken túl nincsenek olyan elemek, amelyek eszközként segítik az atlaszok használatát, segítenek tájékozódni magában az atlaszban, segítenek tájékozódni a történelem folyamában, eligazítanak a térképek tartalmában. **Hiányoznak a grafikák, a diagramok, ábrák, időszalagok, a névmutató és a kronológia.**

Az általános iskolai atlasz legkirívóbb hiányossága, hogy nem rendelkezik semmiféle olyan eszköztárral, ami vonzóvá tenné a gyerekek számára. Már az 1970-ben megjelent első általános iskolai történelmi atlasz is igyekezett gyerekbarát lenni. Az azóta megjelent kisebbeknek szóló atlaszok is színes ábrákkal, időszalaggal, különböző méretű grafikákkal egészítik ki a jól megválasztott tartalommal bíró, áttekinthető térképeiket, amelyek egységes jelrendszere, színezése, megjelenése igazodik a korosztály életkori sajátosságaihoz⁵. Mondhatnánk úgy is, hogy játékosak, és a térképhasználton túl még rengeteg lehetőséget nyújtanak az órai és otthoni munkához. Az OFI atlaszából mindez hiányzik. A javított változatban feltűnik néhány grafika, azonban minden elképzelés, koncepció nélkül, teljesen esetlegesen. Nem tudni miért kerültek az adott oldalakra, címük nincs, és előfordul, hogy ugyanaz a grafika többször is megjelenik különböző térképeken. Így például a janicsár és a szpáhi grafikája három – az oszmán-török hódításhoz köthető – térképen is megjelenik. Néhol kifejezetten zavarják a térképi tartalmat. Valójában még a törekvése sem látszik annak, hogy egy kicsit is vonzóvá tegyék az atlaszt a kiskamaszok korosztálya számára.

⁵Ld. 1. számú melléklet.

A középiskolai atlaszban a névmutató hiánya nemcsak az atlaszban való tájékozódás lehetőség zárja ki, hanem rengeteg hasznos információtól is megfosztja a tanulókat. A névmutató utal az egyes nevek jellegére (település, ország, hegy, nép, stb.), régi névalakokra, a különböző nyelvű névváltozatok nyelvére, egyes objektumok különböző korokban használt névalakjaira, és utalásokkal megmutatja köztük az összefüggést. Klasszikus példa: Büzantion, Byzantium, Bizánc, Konstantinápoly, Isztambul. De segítséget nyújt az egyes országok, területek jogállásának (állam, országrész, tartomány, gyarmat, stb.) meghatározásában, feloldja a térképi rövidítéseket, és a feltüntetett keresők száma jelzi egy-egy objektum fontosságát a történelem folyamán.

A fok- és keresőhálózat hiányában a tanár sem segíthet azzal, hogy a keresőháló kódjára utalva keresteti meg a diákokkal az adott objektumot.

Az iskolai történelmi atlaszok kronológiáját 2015.12. 31-ig a 100/1997. (VI. 13.) Korm. rendelet indokolta, amelyben a történelem érettségi vizsga általános követelményei között hangsúlyosan szerepeltek a képesség jellegű követelmények. Külön pontot kapott a kompetenciák közül *„A történelmi térképek felhasználása az ismeretszerzéshez.”*, valamint a *„Információk gyűjtése és következtetések levonása egyszerű statisztikai táblázatokból, diagramokból, grafikonokból, kronológiákból.”*

A Tájékozódás térben és időben fejezetben pedig hangsúlyosan jelent meg a *„Konkrét történelmi események térben és időben való elhelyezése.”*, valamint a *„Különbségek és egybeesések felismerése a világtörténet és a magyar történelem legfontosabb eseményei között.”*

A 40/2002. (V. 24.) OM **rendelet 2017. év elejétől érvényes** 1. és 3. pontja (Kompetenciák; Tájékozódás térben és időben) **szigorúan kitiltja a kronológia használatát az érettségiről.** Ennek megfelelően az OFI középiskolai atlaszából – az előzetes tanulmány ajánlása ellenére – hiányzik a kronológia.

Így a gimnáziumban eltöltött évek eredményességét újra nem az alapján mérjük, hogy valaki pl. a középszintű érettségien egy komplex atlasz segítségével képes válaszolni kérdésekre, meg tud oldani egy feladatot, hanem a lexikális ismeretek szerint.

AZ ÉLETKORI SAJÁTOSSÁGOK SEMMIBE VÉTELE

A két atlasz tartalmi átfedése, grafikai, ábrázolási azonossága mutatja, hogy szerkesztéskor ez **egyáltalán nem volt szempont, vagy mintha a szerzőknek fogalma se**

lenne a korosztályi jellemzőkről. Ez utóbbira enged következtetni az általános iskolai atlasznak rögtön a legelső térképe, amelyen a Homo sapiens elterjedéséhez sorakoznak az évek 11 000-tól egészen a 200 000-ig. Még a jelenlegi kerettanterv is egyedül a Kr. e. 3000 évszámot kéri, mivel az általános iskola alsó tagozatáról az ötödik osztályba éppen csak becsöppent gyerekeknek nincs ilyen szintű számfogalmuk.

A középiskolai atlasz sem veszi figyelembe az életkori sajátosságokat. Nem segíti képekkel, analógiás ikonokkal az érdeklődés felkeltését. Az általános iskola 8. osztálya után, ahol normális esetben még képes atlaszokat kellene használniuk a diákoknak, alig telik el néhány hónap – a diákok többnyire még 14 évesek – és olyan térképeken kellene kiigazodniuk, mint az ókori Közel-Kelet. Ráadásul az OFI általános iskolai atlaszát tekintve ismerős lesz a térképek java, bár használni továbbra sem fogják tudni őket, de motiváltak sem lesznek, mivel az általános iskolában már megküzdöttek az atlaszal, az újbóli előfordulás pedig végképp kiöli természetes kíváncsiságukat.

Jól jelzi, hogy a szerzők és engedélyezők mennyire nincsenek tisztában térképeik nehézségi fokával: a középiskolai atlasz az engedélye szerint alkalmas használatra a gimnáziumok 5–12. évfolyamán. Ez annyit jelent, hogy a 6 vagy 8 osztályos gimnáziumok diákjai a fent említett ókori Közel-Kelet térképekkel⁶ nem 14, hanem 12 éves korukban⁷ fognak találkozni. Tehát abban a korban, amikor a kerettanterv elvárása szerint még az elemi térképolvasás szintjén állnak.

AZ ATLASZOK ÉS A KERETTANTERV

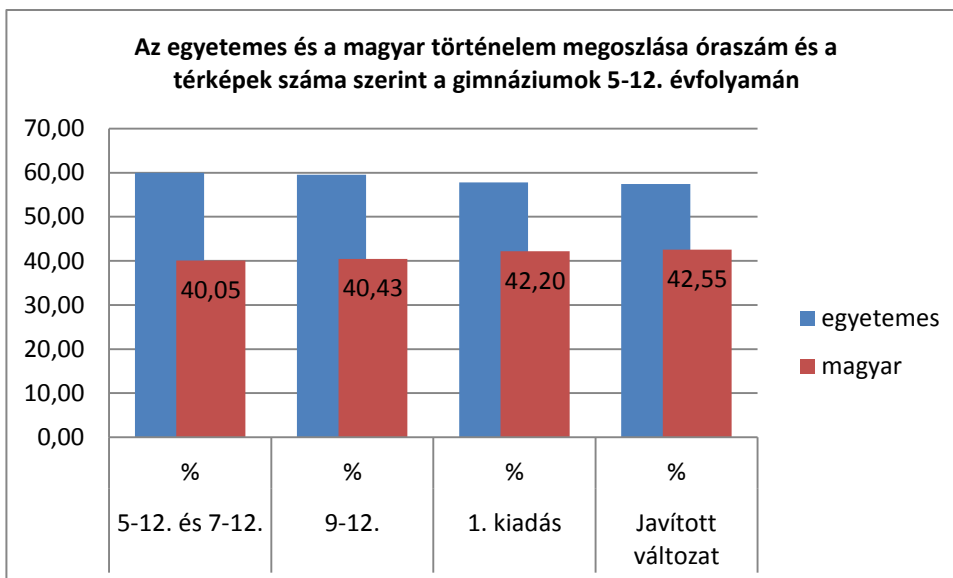
A TÉRKÉPEK ÉS A KERETTANTERVI ÓRASZÁMOK ARÁNYA

Az egyetemes és a magyar történelem megoszlása az atlaszokban nagyjából követi a kerettantervi óraszámok arányát. A középiskolában nagyjából 40:60 az arány a magyar és az egyetemes történelem óraszámai között. A térképek között egy kicsit magasabb a magyar történelem aránya, és ez nem változott a javított változat bővítésekor sem (*1. diagram*).

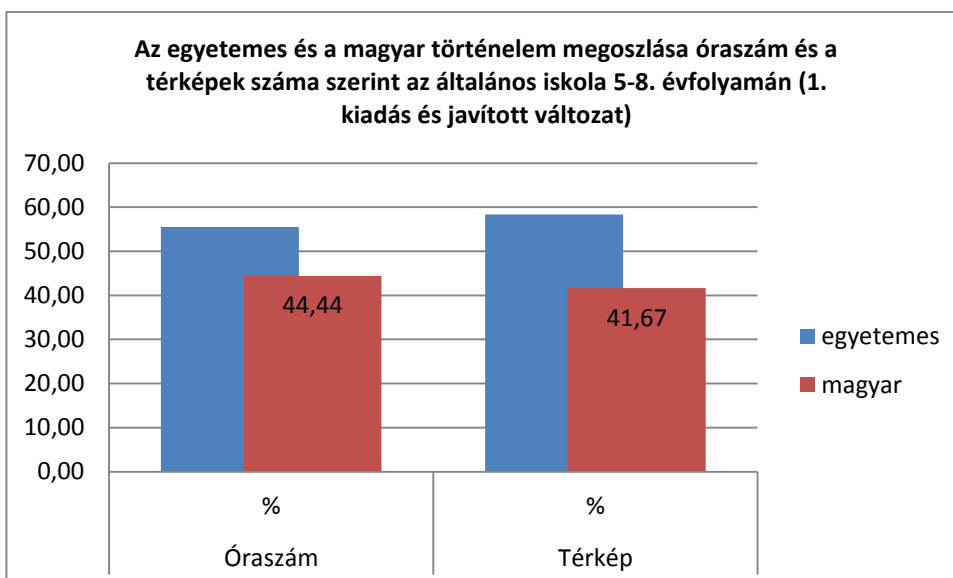
Az általános iskolában a magyar történelem óraszámának az aránya alig haladja meg a 40%-t, a magyar történelemmel foglalkozó térképek aránya ettől egy csöppet elmarad (*2. diagram*).

⁶Ld. 2. számú melléklet.

⁷A diákok a 8. osztályos gimnáziumban is csak a 7. évfolyamon kezdenek történelmet tanulni.

1. diagram⁸

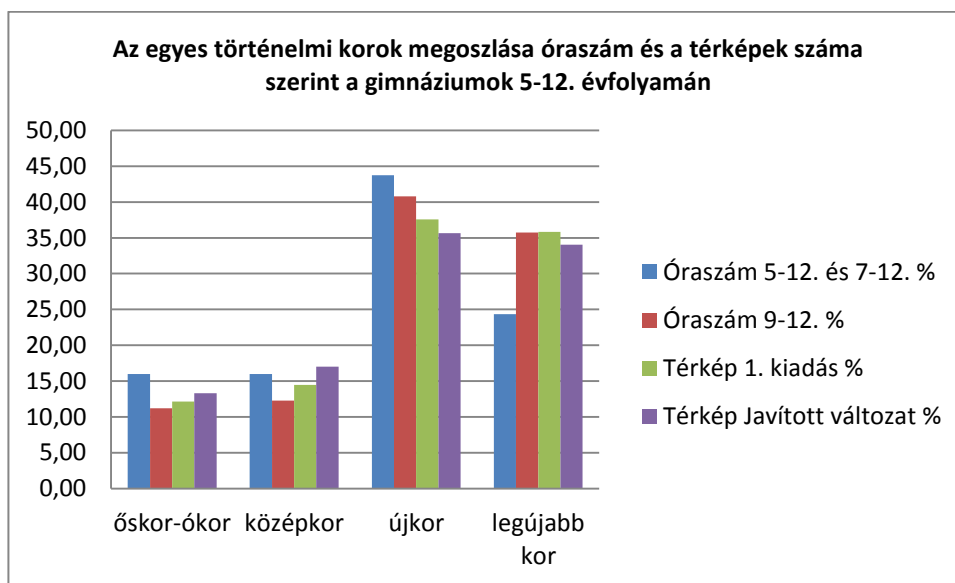
2. diagram

Az egyes történelmi korszakok esetében már nagyobb eltérést mutat a térképek aránya a kerettantervi óraszámokhoz képest. A középiskolai változat esetében feltűnik, hogy az egyes korszakok térképeinek óraszámhoz viszonyított aránya nem egyformán alakul a gimnáziumok különböző típusai között az 5–12. és 7–12., valamint a 9–12. évfolyam esetében. A 9–12. évfolyamon a térképek aránya jobban igazodik az ókori, újkori és legújabb kori témákhoz köthető óraszámokhoz. A 6 és 8 osztályos gimnáziumok esetén az ókori és újkori térképek aránya elmarad az óraszámától, míg a legújabb kori témák esetében a térképek aránya

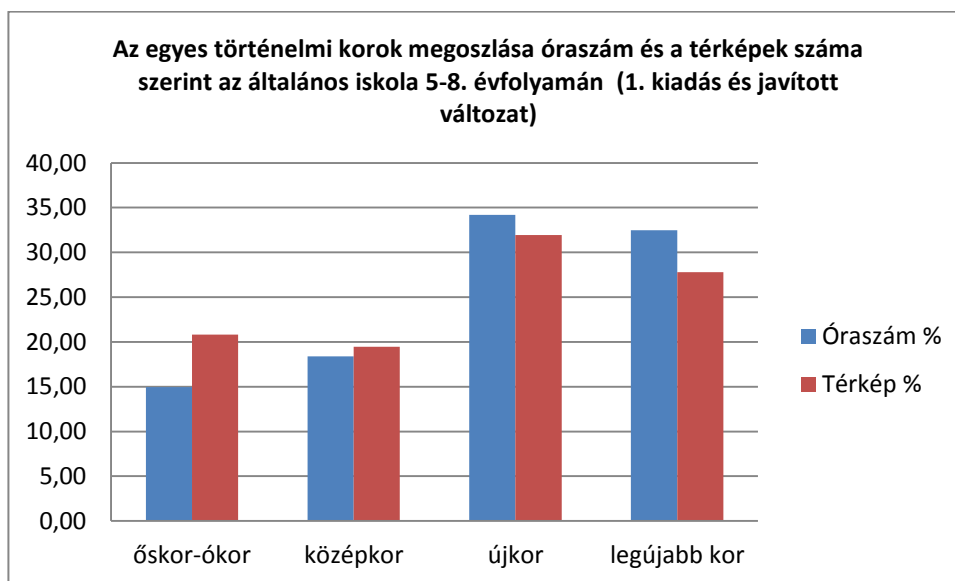
⁸A 6 és 8 osztályos gimnáziumokban a történelem tantárgy óraszámja azonos, mivel a 8 osztályos gimnáziumban csak a 7. évfolyamon kezdődik a történelem oktatása.

jelentősen meghaladja az óraszámét (3. diagram). Ez azt mutatja, hogy **a középiskolai atlasz nem alkalmas arra, hogy „Jolly Jokerként” valamennyi középiskola típusban használják.** Ezen a bővítés sem segített, amelynek következtében a térképek aránya eltolódott az őskor–ókor–középkor irányába.

Az általános iskolai atlasz esetében is magasabb az őskor–ókor–középkorhoz köthető térképek száma a modern kort bemutató térképek számához viszonyítva. Ez a javítás során sem változott (4. diagram).

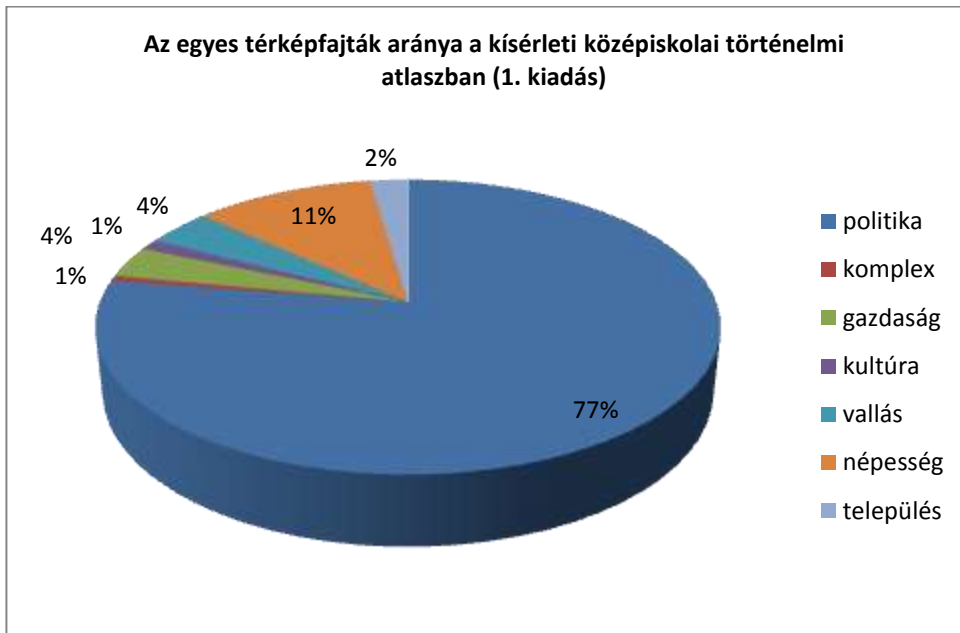
3. diagram

4. diagram

Bár a kerettanterv már hosszú évek óta a politikátörténet mellett az életmód és művelődés, valamint a gazdaság- és társadalomtörténeti témákat is hangsúlyosan beemeli a tananyagba, a kísérleti atlaszokban mégis a politikátörténet dominál: **mind a középiskolai, mind az általános iskolai változatot a politikátörténettel foglalkozó térképek uralják.**

A középiskolai atlasz eredeti változatában ez majdnem megközelítette a 80%-ot, a bővítés után valamelyest javult a helyzet, és lecsökkent „csak” 72%-ra (5. és 6. diagram).

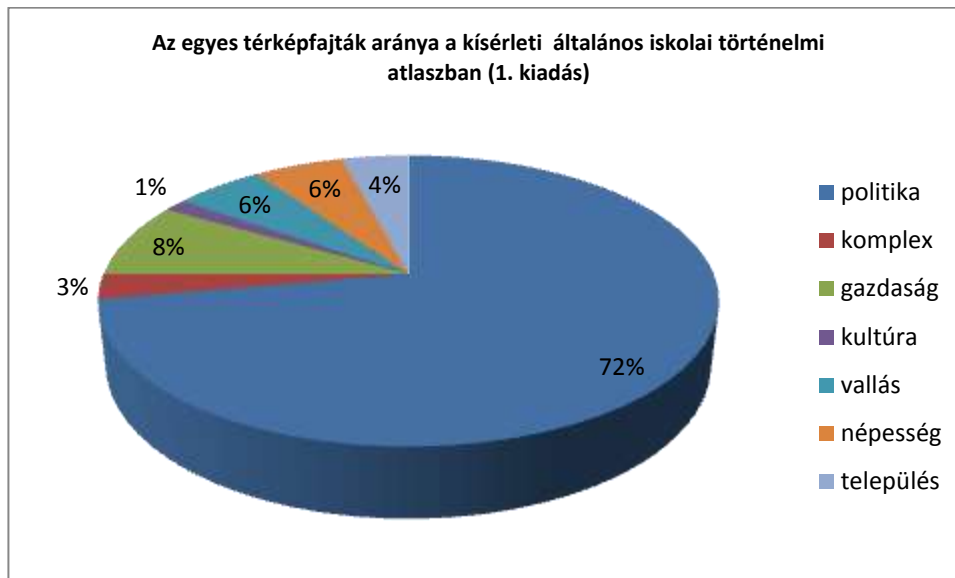

5. diagram

6. diagram

Az általános iskolai atlaszban éppen fordított a helyzet. Bővítés ugyan nem történt, de térképcserék révén sajnos tovább nőtt a politikatörténet aránya (7. és 8. diagram).

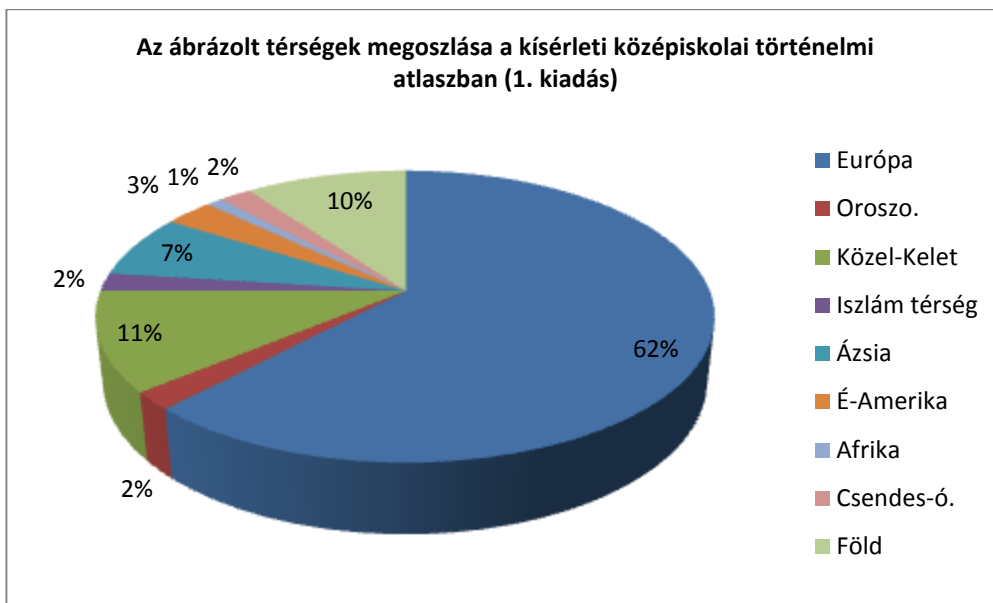

7. diagram

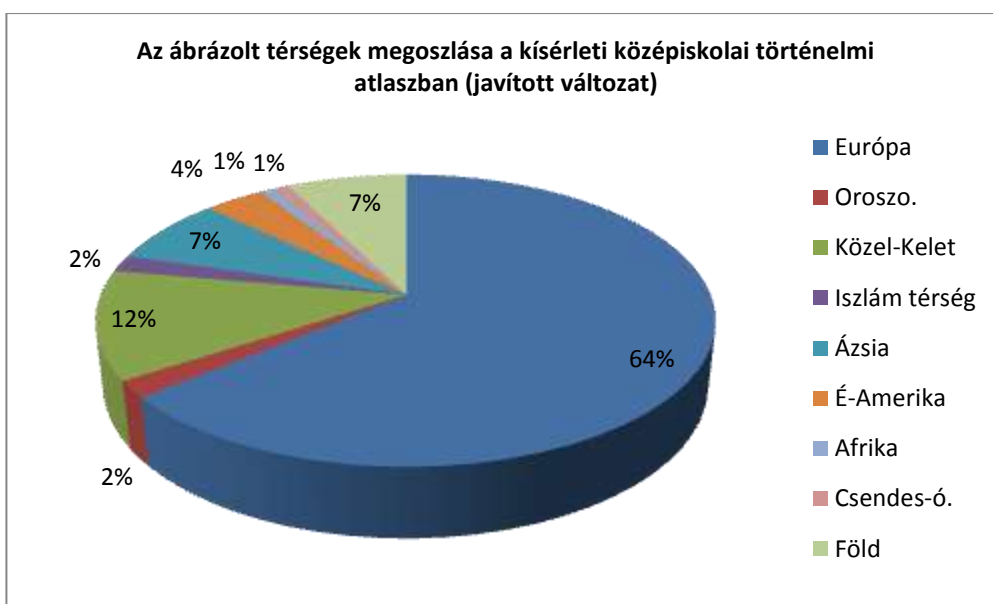

8. diagram

Az atlaszokban hagyományos az ábrázolt térségek megoszlása is. **Kifejezetten Európa centrikus mind a két atlasz, a középiskolai változatban a bővítés után még nőtt is Európa aránya.** Az eredeti és a javított változatokból is teljesen hiányzik Dél- és Közép-Amerika történetének az ábrázolása, az általános iskolai atlasz pedig Afrikát is kihagyta a „történelemből” (9., 10. és 11. diagram).

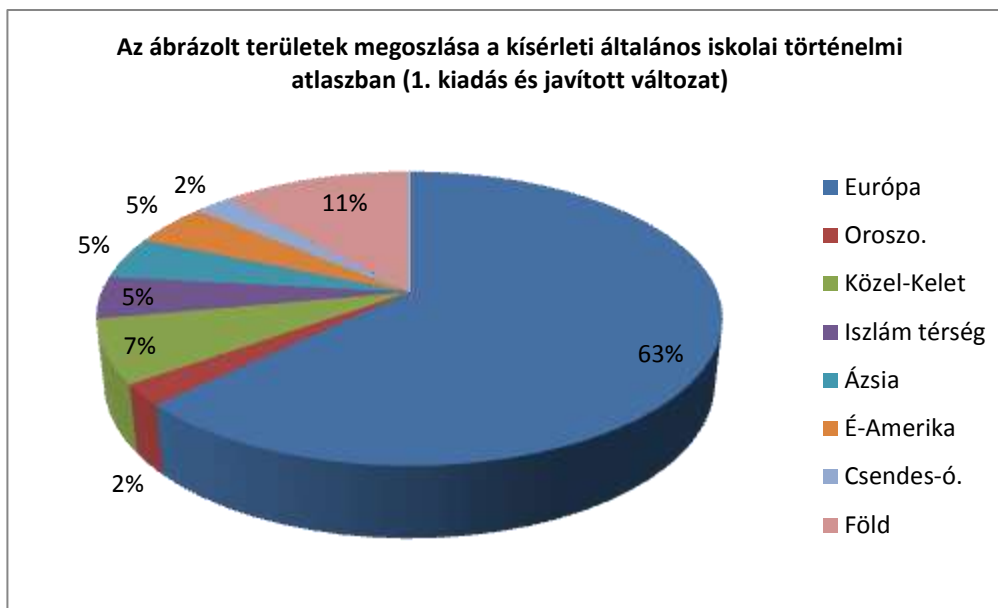
9. diagram⁹

10. diagram¹⁰

⁹ Az iszlám térség az iszlám kialakulásának és elterjedésének eredeti, közel-keleti és észak-afrikai területeit jelenti.

¹⁰ Az iszlám térség az iszlám kialakulásának és elterjedésének eredeti, közel-keleti és észak-afrikai területeit jelenti.

11. diagram¹¹

AZ ATLASZOK HIÁNYOS TEMATIKÁJA ÉS A KERETTANTERV ELVÁRÁSAI

Nem mondhatjuk, hogy a politikatörténet és az európai történelem központi szerepe a kerettantervhez való szigorú ragaszkodás következménye, mivel a tantervet vizsgálva feltűnő, hogy milyen sok kerettantervi témakörhöz kívánkozna még térkép, vagyis a kerettanterv adna lehetőséget más témák megjelenítésére, egy korszerűbb látásmódra.¹²

A hiányolt 21 témából talán csak kettő (A görög gyarmatosítás és hatása; Amerika ősi kultúrái), amely részben politikatörténetinek mondható, a többi mind csak vallással, gazdasággal, népeiséggel, kultúrával foglalkozik. Egy Amerika ősi kultúráit bemutató térkép szaporítaná az Európán kívüli területeket bemutató térképek számát, és a politikatörténeten túl – a görög gyarmatosítás hatásához hasonlóan – kultúrtörténeti megközelítése is lehetne. Nem tartalmaznak egyetlen hadtörténethez tartozó csatatérképet sem az atlaszok, még a nemzeti tragédiaként felfogott és tanított mohácsi ütközet, vagy az európai történelem szempontjából kiemelkedőnek tartott nándorfehérvári diadal térképét sem.

A politika túlsúlya olyan mértékben, ahogy az atlaszban előfordul, nem következik a kerettantervből, hanem helytelen szerkesztési elv következménye. Az általunk hiányolt témák többsége lehetőséget teremtene jelenségeknek különböző időpontokban történő

¹¹ Az iszlám térség az iszlám kialakulásának és elterjedésének eredeti, közel-keleti és észak-afrikai területeit jelenti.

¹² A felsorolást a 3. sz. melléklet tartalmazza.

összehasonlítására, adatok elemzésére, következtetések levonására, egyszóval jól fejleszthető lenne velük a tematikus térképek olvasásának kompetenciája.

Az általános iskolai atlasz esetében hasonló a helyzet. Legalább a kerettanterv **24 témaköréhez készülhetett volna még térkép!**¹³ A kimaradtak többsége a politikátörténet kategóriáján kívül tágíthatta volna az ábrázolt területek körét.

Kijelenthető tehát, hogy a kerettanterv lehetőséget biztosított volna **a szerzők** számára egy korszerűbb tematika kialakítására, ám **megmaradtak egy sok évtizeddel ezelőtti felfogásnál**, és a legkönnyebben szerkeszthető politikátörténeti térképeket helyezték előtérbe.

A javított változatok bővítéseinek többsége azonban valóban hiánypótló. **A középiskolai atlasz 8 új oldala az érettségien is szükséges, a tanulás szempontjából fontos térképeket tartalmaz, leszámítva a két használhatatlan ókori Közel-Kelet térképet.** A bővítéskor azonban kikerült néhány újdonság is az atlaszokból. A középiskolaiból pl. az ukrajnai válság. Hibának tartjuk, hogy az általános iskolaiból kivették a gazdasági világválság és a Horthy-korszak gazdaságának térképeit.

A középiskolai atlasz átszerkesztett térképei általában az atlasz előnyére váltak, mivel az eredeti változat olvashatatlanul kicsi, bélyeg méretű térképei kaptak használható méretet.¹⁴

A szűkös terjedelem, a helyhiány miatt – elsősorban a középiskolai változatban – a bővítéskor **helyesebb lett volna az említett, mellékletben felsorolt hiányzó témákból is választani néhányat az atlaszban levő kevésbé fontos, vagy felesleges térképek helyett.** Ilyen lecserélhető térkép pl. a javított változatban a Közel-Kelet 20. százados ókori történetét bemutató, az iskolában használhatatlan két térkép, a 17. századi Francia Királyság térképe, a szovjet csapatok magyarországi elhelyezkedését mutató térkép, az 1956-os sortüzek ilyen részletességgel történő bemutatása, vagy újszerűségük és hasznos mivoltuk ellenére a szlovák–magyar lakosságcsere és a magyarországi németek kitelepítése. **Ezek a térképek a jelenlegi formájukban meghaladják a középiskolai szintet, és a szaktérképek közé sorolhatók.** Hasonlóképpen sosem fogják a középiskolában ilyen részletességgel tanítani a tanácsköztársaság harcait, Magyarország német megszállását, vagy a szovjet csapatok második világháborús hadműveleteit. Ez utóbbit az általános iskolában pedig végképp nem.

¹³A felsorolást a 4. sz. melléklet tartalmazza.

¹⁴A szeptemberre megjelenő változtatásokat az 5. sz. melléklet tartalmazza.

A terjedelemi korlátok következtében felesleges térképek legjobb példája a Mongol Birodalom. Önmagában helyes, hogy a középkor és a világtörténelem legnagyobb birodalmát bemutatja mind a két atlasz, hiszen magyar vonatkozása is van a témának. A kerettanterv azonban nem kéri, és a tankönyv is csak néhány sorban emlékezik meg róla. Ehhez képest más, fontos témák – a középiskolai atlaszban pl. az ukrán válság, és a Föld népessége napjainkban – elől foglal el fél oldalt, ráadásul szükségtelen részletességgel, hiszen még a középiskolában is felesleges pl. valamennyi mongol törzs ismerete, nemhogy az általánosban. **Márpedig a térkép változatlan formában szerepel mind a két atlaszban.**

A fentieket tetézi, hogy – az OFI által készített tanulmány javaslata ellenére – hatalmas az átfedés az atlaszhoz tartozó tankönyvek és az atlaszok térképei között. A középiskola 9. évfolyamánál a tankönyv 58 térképéből 26, a 10. évfolyamos könyv 53 térképéből 23, míg a 11. évfolyam könyvének 48 térképéből 18 ismétlődik az atlaszban.

Az általános iskola esetében valamivel jobb a helyzet, mivel ott az 5–7. évfolyam könyveiben 37/11, 17/4 és 28/9 az arány.¹⁵

Az atlaszok szűk terjedelme mellett ez pazarlásnak tűnik, főleg mert az OFI a saját tankönyvcsaládja mellé készíti ezeket a kiadványait, ellentétben a még forgalomban levő többi, tankönyvfüggetlen atlással. Pazarlás, hiszen a korábban felsorolt több tucatnyi lehetőség mellett olyan tankönyvi fejezetekhez tartozó térképek maradtak ki, pl. az általános iskolai atlaszból, mint Kánaán/Palesztina, az Anjou–Zsigmond kori Magyarország, a 17. századi Európa, a világkereskedelem kialakulása, a gyarmatosítás, az Osztrák–Magyar Monarchia részei, Európa a II. világháború után.

Természetesen a térképek színesíthetik a tananyagot sajátos összeállítással, de csak akkor, ha arra marad elegendő plusz terjedelem, azaz rendelkezésre áll elegendő oldalszám.

A terjedelem, kerettantervi igények, és az oktatásban az atlaszok szerepéről kialakított kép kapcsán le kell szögezni, hogy azokat – bár tankönyvi engedéllyel rendelkeznek – nem lehet szigorúan csak a kerettantervet követő tankönyvként kezelni. **Az atlaszok tanulást segítő oktatási segédkönyvek, segédeszközök, amelyeknek önmagukban is meg kell állniuk, koherens egészet, egységet kell alkotniuk.** Többször ismerteket kell nyújtaniuk az érdeklődőbb, motiváltabb, emelt szintű érettségire készülő diákok számára.

¹⁵A 12. évfolyamos könyv esetében nem ismert az arány, mert a 2016-os rendelési időszakban rendelkezhető, 2016 szeptemberében az iskolákba kerülő könyv 2016. június elején még nem érhető el sehol.

Ezt egy példával megvilágítva elmondhatjuk, hogy azért is hasznos a szlovák–magyar lakosságcsereéről és a németek kitelepítéséről készült térkép, mivel erről tanulnak a diákok, és az ezekkel az eseményekkel kapcsolatos új emléknapiak kapcsán is használhatók. Ha egy atlaszból azonban hiányzik a világvallások kialakulása, a Kolumbusz előtti amerikai kultúrák, vagy az érettségien is témaként jelentkező dualizmus kori közegészségügy és iskolahálózat, esetleg a klebelsbergi oktatás- és kultúrpolitika, akkor megfontolandó, hogy ábrázoljuk-e a lakosságcserét és a kitelepítést ilyen részletességgel. Főleg majd egy teljes oldalon, úgy, hogy mellettük szinte elsikkad a II. világháború utáni európai népességmozgások sok millió embert érintő eseménysora.¹⁶ Ebben az esetben a lakosságcserét és kitelepítést ábrázoló két térkép településeinek áttekinthetetlensége és zavaros megjelenése már szinte háttérbe szorul. A két téma – mivel összetartozik – egyszerűsített formában ábrázolható lett volna közösen egy féloldalas térképen, hogy más témáknak is jusson hely.

Az **atlaszok tematikájának összeállításakor** a terjedelmi korlátokhoz igazodva **fokozottan kellett volna ügyelni egy arányos, a történelem egészét és részterületeit lefedő tartalom összeállítására.** A nyomtatott atlasz hiányosságait nem helyettesítheti, hogy a tankönyvben, esetleg elektronikus formában egy honlapon található hiánypótló térképek. A kerettantervnél többet nyújtó térképek nagy előnye, hogy lehetőséget nyújthatnak feladathoz, csoport- vagy projektmunkához, hasonlóan a tankönyvek kiegészítő anyagaihoz, olvasmányaihoz, forrásaihoz, kitekintéseihez. Fontos, hogy az atlasz több éven keresztül használható, így bármikor lehetőséget nyújt egy korábbi évfolyam anyagához való visszanyúláshoz. Zárójelben meg kell jegyezni, hogy az összes tankönyv közül, amelyet a diákok használnak tanulmányaik során, az atlasz egyike azon keveseknek, amelyet egy átlagos diák a tanulmányai befejeztével is használni tud, komplex képet nyújt a világról, és valószínűleg mind földrajzból mind történelemből az egyetlen ilyen természetű kiadvány lehet egy diák könyvespolcán.

Az **OFI atlaszai** tematikájukban csak részben tesznek eleget a kerettanterv elvárásainak, mivel térképeik java része ugyan kerettantervi téma, az oldalszámok szűk terjedelme következtében azonban **megragadnak a politikatörténet szintjén.** Hiába jelenik meg bennük olykor egy-egy újszerű, hasznos tematikus térkép, az aktuális kérdésekhez való gyors reagálást tükröző jó kezdeményezés (pl. a már említett lakosságcsere és kitelepítés, Koszovó etnikai arányainak és az ukrán válság etnikai hátterének bemutatása) a történelem

¹⁶Ld. 6. számú melléklet.

más területeiről **a kompetenciafejlesztésre igazán alkalmas térképek** – bár azok ábrázolását a kerettanterv is lehetővé tette volna – **jelentős számban kimaradtak.**

A KÖZÉPISKOLAI ATLASZ HASZNÁLHATÓSÁGA AZ ÉRETTSÉGIN

Az atlaszokból kimaradt térképi témák kapcsán hangsúlyozottan kell szólni a középiskolai atlasz érettségiben való használhatóságáról. Érdeemes megvizsgálni, hogy mekkora figyelmet fordítottak az érettségi témakörök megjelenésére a középiskolai atlaszban. Röviden, hány érettségi témához találunk térképet, illetve hányánál hiányzik.¹⁷

Rögtön az elején le kell szögeznünk, hogy **az atlaszból a 8 oldalas bővítés és javítás után is hiányzik az érettségi témakörök közel negyede!** Ha eltekintünk azoktól a témaköröktől, amelyeknek a térképi ábrázolása nehezen megoldható, akkor is hiányzik minden ötödik.

Elemzésünk következő szempontja az érettségi témakörök arányainak és a kerettantervi óraszámoknak tükröződése a térkép oldalainak arányaiban.

Az érettségi vizsgakövetelmények megfogalmazásakor 1850 lett a kronológiai cezúravonal, a szóbeli tételeket ez alapján bontják két részre, és az írásbeli esszék összeállításakor is ez a korszakhatár.

Ez a szempont az első kiadású atlaszban nem jut érvényre, 31 oldalt szánnak az 1850 előtti időszaknak, és mindössze 25 oldalt a 19. század második felének és a 20–21. századnak, így az arány az elvárható 50–50% helyett 55–45%-ra módosul. A bővítés után a 64 oldalból 37-et szánnak a 9. és 10. évfolyam tananyagára, vagyis az arány tovább torzult 58–42%-ra. Az atlasznak ez a tartalmi aránya azért is problémás, mert a kerettanterv a 9–10. osztályban, azaz a tananyag 1850-ig történő feldolgozására heti 2, összesen 144 órát biztosít, a 11–12. évfolyamra pedig heti 3-t, összesen 201 órát. Ez utóbbiban természetesen van sok ismétlődő és néhány pénzügyi, munkajogi és egyéb témájú óra is. De így is az 1850 utáni korszakra, a jóval több tanórára kevesebb térképoldal jut, mint az első két évfolyamra, pedig a diákok térképhasználati kompetenciája elvileg fejlettebb, tehát térképek összehasonlításra is jobban képesek lennének.

Érettségi témakörök, amelyekhez az 1. kiadású atlaszban nem áll a vizsgázó rendelkezésére térkép, ám a bővített változatban pótolták.

- *Az antikvitás kiemelkedő kulturális emlékei;*
- *Az ókori keleti civilizációk vallási és kulturális jellemzői;*

¹⁷Ld. 7. számú melléklet.

- *A görög-római hitvilág;*
- *A román és gótikus építészet, a reneszánsz kultúra;*
- *A világgazdasági válság és a New Deal.*

A következő tanévtől ezekhez a témákhoz az új térképek hozzáférhetők lesznek. Így már csak annyi a teendő, hogy a szülők vagy az ingyenességet biztosító állam újra megvegyék a jelenleg 9. évfolyamos diákok számára az atlaszt. Mivel az atlaszok bevezetője azt ígéri, hogy az atlaszokhoz csatlakozó, online elérhető digitális térképek folyamatosan megújulnak, ezeknek az új térképeknek meg kellene jelennie a Nemzeti Köznevelési Portál honlapján is.

Jócskán hiányoznak témák a bővített változatból is.

- Az athéni demokrácia megfelelő bemutatásához szükséges lenne Athén gazdasági kapcsolatainak ismertetése.
- *A legfontosabb szerzetesrendek jellemzői (pl. bencések, kolduló rendek)* érettségi esszétémaként szerepelhet, amihez semmilyen lényeges támpontot nem kap az érettségiző az atlasz térképéből, amelyen egyetlen zöld háromszög utal rájuk, a mindent összemosó „*Remeték, szerzetesek, kolostorok*” magyarázattal.
- A világkereskedelem kialakulását bélyegnagyságú méretben ábrázoló térkép teljesen alkalmatlan a témafeldolgozásához, hiszen hiányoznak róla az érintett országok és kikötők, a gazdasági és pénzügyi központok, és a legfontosabb kereskedelmi társaságok.
- A dualizmus idejéből hiányzik a közegészségügy és az iskolahálózat témaköre.
- Az ipari forradalom bemutatásából hiányzik a „*néhány találmány és a gyárpar kezdetei*” témakör.
- Az első világháború megismerése sem lehet teljes az atlaszból, hisz nem ábrázolja magukat a frontokat, pedig az a középszintű érettségi elvárásai között szerepel. A 2016-os érettségien feladat volt.
- Sokféle diagramot, grafikont, utazási vagy kirándulási célpontot mutathatna be az *Életmód és mindennapok a 20. század első felében* témakörhöz kapcsolódó térkép, ha lenne ilyen.
- *A klebelsbergi oktatás- és kultúrpolitika* témához az oktatási ágazat Horthy-korszak alatti sikertörténetének helyszínei, a Trianon után hazahozott egyetemek, a sok épített középiskola, az újonnan megépült tantermek (pl. megyénként) sincsenek rajta egyetlen térképen sem. Tanulságos lenne a GDP oktatásra fordított százalékanak szemléltetése Klebelsberg minisztersége előtt, alatt, majd később. Esetleg összevetve napjainkkal.
- *Társadalmi rétegződés és életmód a húszas-harmincas években*

- A magyar holokauszt témája nem mutatja sem a magyar kormányok 1944-es deportálások előtti lépéseit, sem a Szálasi-korszak embertelenségeit.
- *A keleti és a nyugati blokk főbb politikai, gazdasági, társadalmi jellemzői* közül lemaradtak a gazdasági és társadalmi mutatók.
- Nincs az atlaszban olyan oldal, ami bemutatná *A gyarmati rendszer felbomlása Indiában* témakört, csak annyi olvasható ki egy térképről, hogy 1945-49 között felszabadult.
- *A kubai rakétaválság*
- *Az ENSZ létrejötte, működése* témakör megkívánná azoknak a helyszíneknek a feltüntetését, ahol a „kéksisakosokat” világszerte bevetették.
- *Az egypárti diktatúra működése, a gazdasági élet és a mindennapok jellegzetességei a Rákosi-korban* témakör fele lemaradt. Nem jelennek meg a kitelepítések, Recsk, az internálások, az áldozatok és megfigyelték száma, a tervekben szereplő és a megvalósult gazdasági eredmények.
- *Az Európai Unió integrációja* témakör esetében csak a bővülés folyamata látszik, a mélyülése csak részben. Nincs adat pl. a parlamenti patkóról, azaz a frakciókról.
- *A globális világgazdaság ellentmondásai* témakörhöz tartozó, a Föld demográfiáját bemutató egyetlen térkép a javított kiadásból kimaradt.
- *Demográfiai változások Magyarországon 1945-től.*
- *A piacgazdaságra való áttérés és következményei.*
- *A rendszerváltozás főbb eseményei* egy olyan térképre kerülhetett volna, mint amilyen 1956 budapesti eseményeiről készült.
- *Társadalmi rétegződés és társadalmi egyenlőtlenségek* témakört jól lehetett volna szemléltetni a régiók GDP különbségeivel, a szegények arányával.
- *A vállalkozási formák.*

Megvizsgáltuk, hogy milyen témájúak azok a térképek, amelyek nem szerepelnek az érettségi témakörök között. Az érettségin nem, de az atlaszban szereplő témakörök főleg az ókort bemutató térképek. Az ókor kerettantervi tananyagát és az érettségin a számonkérhetőségét radikálisan csökkentették néhány évvel ezelőtt, de az OFI atlasza – érthetetlen okokból – nem követi ezt a változást. A kerettanterv szerinti óraszámok pedig szintén nem teszik lehetővé, hogy 9. osztály első félévében a tanárok ennyi térképoldallal érdemben foglalkozhassanak az órákon.

Az atlaszban igen, az érettségien nem szereplő témakörök¹⁸ – az őskort leszámítva – általában csak politikatörténeti témákat mutatnak; országhatárokat és háborúkat. 42 elhelyezett térképből mindössze 9, azaz 21%, foglalkozik nem politikatörténettel, és egyetlen egy van közöttük, amelyik az 1945 előtti történelemre vonatkozik. Ez nem tükröz korszerű történelemszemléletet, és nem segíti az érettségien elvárt arányok érvényre jutását, miszerint az írásbelin politika-, esemény-, állam, jog- és intézménytörténet kb. 40 % legyen.

A KERETTANTERV KÖTELEZŐ TOPOGRÁFIAI NÉVANYAGA AZ ATLASZOKBAN

A kötelező topográfiai névanyag jelentős része megtalálható az atlaszokban, de szép számmal akadnak kimaradt nevek, vagy következtlen névhasználatok.

A középiskolai atlasz megfelelő fejezeteinél kimaradt topográfiai nevek:

„termékeny félhold”, Appennini-félsziget, Balkán-félsziget, Szentföld, Urál, Magna Hungaria, Kárpát-medence, Hódoltság, Doberdó, Saar-vidék, Szudéta-vidék, Rajna-vidék, Brit Nemzetközösség, Normandia, Potsdam, Délvidék, Észak-Erdély, Kamenyec-Podolszki, Donkanyar, Monor, Lakitelek, Bős-Nagymaros

Ez utóbbi három névnél meg kell jegyezni, hogy bár az általános iskolai atlasz térképei általában valamivel kevesebb nevet tartalmaznak, a rendszerváltozás eseményeinek ez a három kiemelkedő települése csak az általános iskolai atlaszban szerepel, a középiskolaiból kimaradtak, annak ellenére, hogy mind a három nevet tartalmazza a kerettanterv.

A Thermopülai-szoros név az atlaszban csak Thermopülai, a Vaskapu pedig Vaskapu-szoros néven tűnik fel.

Baskíria az atlaszban nem található, csak a baskírok népnév. A kerettantervi Kazár Birodalom az atlaszban Kazár Kaganátus. Székesfehérvár az atlaszban Fehérvár, míg Pannonhalma a XI. század térképén Pannonhalma, de a XIII. századén Szentmárton néven szerepel. A Határőrvidék neve éppen a XVIII. századi közigazgatási térképen nincsen rajta, csak a jelmagyarázatban, Szarajevó pedig az I. világháború térképéről hiányzik. Fiumét önálló közigazgatási egység volta miatt a Monarchia közigazgatási térképén fel kellett volna tüntetni. Szentpétervár neve helyett az I. világháború térképén Petrográd van.

A kerettanterv által megadott szerb–horvát Bánát név a térképen helyesen Bánságként jelenik meg, de a diákok így nem fogják tudni azonosítani a Bánát névvel.

¹⁸Az atlaszban igen, az érettségien nem szereplő témakörök listáját a 8. melléklet tartalmazza.

A kerettanterv kötelező évszámaihoz tartalmazó neveket a kerettanterv legtöbbször nem említi kötelező topográfiai névként, ám szerencsére az atlasz tartalmazza őket (pl. niceai zsinat, milánói ediktum, verduini szerződés, Pozsony a honfoglalást lezáró eseményként, Augsburg, Vasvár, Szatmár, Lipcse, Solferino, Königsgrätz). A Karlóca név azonban az atlaszban sem található.

A Weimari Köztársaság valójában nem földrajzi név, ezért ebben a formában a térképen nem megírható.

A kerettantervben szereplő „határon túli magyarok területei” topográfiaiilag nem azonosítható hely.

Az általános iskolai atlasz megfelelő fejezeteinél az alábbi nevek maradtak ki:

Balkán-félsziget, Olümposz, Itáliai-félsziget, Betlehem, Kárpát-medence, New York, Donkanyar, Normandia, Hortobágy

A Bizánci Császárság neve az atlaszban Bizánci Birodalom. A középiskolai változathoz hasonlóan Székesfehérvár az atlaszban Fehérvár, míg Pannonhalma a XI. század térképén Pannonhalma, de a XIII. századén Szentmárton néven szerepel. Visegrád neve feleslegesen tűnik fel a XI. századi Magyarország térképén, ám a 14. és 15. századi térképről hiányzik.

Szarajevó nem az I. világháború térképén van, Jugoszlávia pedig az I. világháborút közvetlen követő időszak atlasz térképén helyesen Szerb–Horvát–Szlovén Királyságként szerepel, de Jugoszláviaként nem jelenik meg sehol az adott korszakban.

Az első olimpiákat említi a kerettanterv, de Olümpia nem kerettantervi névanyag, és a térképen sincs rajta. Pearl Harborra többször hivatkozik a kerettanterv, de nem kötelező tudni, hol van.

Az Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Várvidék nevek érthetetlen módon az 1990 utáni időszaknál jelentkeznek, sem az elcsatolásoknál, sem a visszacsatolásoknál nem szerepelnek a térképen. A feleslegesen lefordított Várvidék név helyett szerencsére az atlaszban Burgenland szerepel. A Délvidék név sehol sem található.

A NÉVHASZNÁLATRÓL MÉG

Az atlaszok névírása következetes, érvényesül az elv, amely szerint a megfelelő korok és a hovatartozás szerinti névváltozatok kerülnek feltüntetésre. Az ország és államnevek a 20.

századig utalnak az államformára, valamint megkülönböztetett írásmóddal (nagy- és kisbetű) a független és függő országokra, csak sajnos magyarázatot nem találni ehhez sehol.

A fent tárgyalt kötelező topográfiai nevek problémáján túl azonban meg kell említeni, hogy a névanyag mennyisége túlzott, a diákok számára felesleges, és zsúfolttá teszi a térképeket.

Mivel százával lehetne a felesleges neveket említeni, ezért csak példaként néhány.

Az ókori Kelet térképén még a középiskolában is teljesen fölösleges földrajzi nevek a Pamír, Hindukus, Tien-san, Kunlun, Altáj, Szaján, Nagy-Hingán, Dél-Kínai-hegyvidék, nemhogy az általános iskolában. **Súlyos módszertani hiba a 10 éves gyerekeket ezekkel terhelni**, amikor ebben a korban nagyjából a magyarországi nagytájak neveivel vannak tisztában. Hasonlóképpen érthetetlen és értelmetlen az Ugarit, Harrán, Puku, Pi, Keng, Ao nevek feltüntetése.

Az általános iskolában teljesen felesleges polisz nevek a Korküra, Khalkisz, Eretria, Megara, Sziküón, Tegea, Argosz, Aigina, Mütiléné, Khiosz, Szamosz, feleslegesek az Épeirosz, Aitólia, Euboia, Akhaia, Arkadia területek megnevezése, és nincs szükség az Artemiszion-fok, Mükalé-fok, Plataiai nevekre, mert nem a tananyag részei a hozzájuk köthető csaták. A felsorolt nevek nagy része egyébként a középiskolában is szükségtelen. Ugyanakkor az általános iskolai változatból hiányzik Délosz neve, és a középiskolai atlaszban is csak az utólag pótoltt görög kultúra térképén található meg, pedig a tankönyv említi a déloszi szövetséget. Hasonlóképpen említi az általános iskolai könyv az Olümposzt, Olümpiát és Delphoit (Pl. fejezet címek: „*Olümposztól Olümpiáig*”; „*Az istenek hegycsúcsa*”; „*Jósok, gyógyítók, sportolók*”), de térkép nem mutatja egyiket sem, pedig az Olümposz név része a kötelező névanyagnak is.

Ügyelni kellett volna a nevek és fogalmak helyes írásmódjára is. Az Istállóskői-barlang helyesen Istállós-kői-barlang, a Subalyuk-barlang hivatalos neve Suba-lyuk, Észak- és Dél-Karolina helyesen Észak- és Dél-Carolina, mivel csak a köznévi részt fordítjuk magyarra. A hellénisztikus helyesen hellenisztikus, a holocaust a magyar helyesírás szerint holokausz.

AZ ATLASZOK DIGITÁLIS VÁLTOZATA

Az atlaszok digitális változatai megtalálhatók az OFI és a Nemzeti Köznevelési Portál honlapján. Az OFI-én lapozható pdf formátumban, míg az NKP-n térképenként is, sok esetben kiegészítve „interaktív” változattal.

A térképeket vagy valamilyen kulcsszó szerint, vagy szűrés útján kereshetjük. Az első változatot nehezíti, hogy nagyon pontosan el kell találni a keresett térképhez a megfelelő szót, különben nem kapunk eredményt. Elsőre úgy tűnik, hogy szűrés után a térképek ABC sorrendben jelennek meg, tehát a kereséshez a cím pontos ismeretében addig kell görgetni a címeket, míg a keresett sorra nem kerül. Ám *A Római Birodalom legnagyobb kiterjedése és a mai országok területe* térkép után *A földművelés, állattartás és kézművesség elterjedése* következik, és kezdődik előlről az ABC sorrend. Ez többször ismétlődik így.

Néhány szűrőpróbaszerű keresésnél a következő eredmények születtek.

Kulcsszó beírása után a pun háborúkról három találat jelenik meg. Az egyik a tankönyv térképének interaktív változatát, a másik az atlasz térképét pdf formátumban, a harmadik pedig a *Róma terjeszkedése (Kr. e. V-III. század)* térképet adja fel, amelynek csak része a pun háború.

A földművelés, állattartás és kézművesség elterjedése címnél két lehetőség jelenik meg.

Az egyik a téma pdf formátumban. A másik egy interaktív térkép, amely azonban a *Föld gyarmatai és mandátumterületei az 1920-as évek közepén* című térképet mutatja, amelyen a gyarmatok rétegei ki- és bekapcsolhatók.

A pestisjárványról három térképet kapunk.

A pestis elterjedése a 14. században kapcsolható rétegeket tartalmaz, és a népességcsökkenést mutatja.

Az 1347–1353 közötti pestisjárványa pestis terjedését mutatja évente. Ez szintén egy interaktív térkép, ám bekapcsolásakor É-Európa jelenik meg, amelyen be lehet kapcsolni a városok és a városnevek réteget. Csak az animáció gomb bekapcsolásakor jelenik meg a pestisjárvány terjedése az előző térképtől eltérő kivágatban és más háttértéképpel, ám ez nem animáció, hiszen nem történik más, mint hogy egy-egy villanás után bekapcsolódik egy újabb réteg. Ezeket akár magunk is kapcsolhatnánk, amire amúgy lehetőséget is nyújt a térkép.

A harmadik térkép, *Az 1347–1353 közötti pestisjárvány* az előző változat pdf. formátumban.

A második és harmadik lehetőség szétválasztása egyébként értelmetlen, mert a két verziót meg lehetett volna valósítani egyben, közös cím alatt. Így csak szaporítja azoknak a címeknek a számát, amelyekről nem tudni mit tartalmaznak, mi jelenik meg megnyitásuk után.

A középkori Európa gazdaságánál is három cím jelenik meg.

Az Európa középkori gazdasága egy interaktív térkép.

Az Európa gazdasága és kereskedelme a XIV-XV. században térkép is interaktív, de a térkép csak a kereskedelmi utakat és a településeket tartalmazza.

A téma harmadik térképe, az *Európa gazdasága és kereskedelme a 14-15. század* az atlasz térképének pdf formátuma. Mind a három térkép különbözik egymástól, és a címekben a századok hol arab, hol római számokkal íródnak.

Az atlaszok lapozgatható digitális változatában egy bizonyos nagyítási méret után romlik a minőség, a térképi kép szemcséssé, homályossá válik. A nagyítás során csak a térkép kis szeletét látva elvesz a tájékozódás lehetősége, valamint a térkép más részeivel való összehasonlíthatóság.

A fenti néhány példa nagyjából elegendő ahhoz, hogy kiderüljön, **van még javítani és fejleszteni való az atlaszok digitális változatán is.**

A MEGVALÓSÍTÁSHOZ KIÍRT PÁLYÁZAT ÉS AZ ELŐZETES TANULMÁNY

Végezetül vessünk egy pillantást az atlaszok és az előzetes tanulmány készítéséhez kiírt pályázatra, és az előzetes tanulmány következtetéseire.

A PÁLYÁZAT¹⁹ LEGFONTOSABB ELVÁRÁSAI

A tanulmány és az atlasz készítésekor az alábbi fő szempontokat kellett figyelembe venni:

- a térképek tematikájának és az egyes térképi tartalmak megfeleltetése a NAT és a kerettantervek előírásaival (pl. a területeket a tananyag tartalma szerinti kivágatban ábrázolja);
- a képességfejlesztési célok megvalósításának biztosítása (pl. lehessen rajta távolságot mérni, tartalmából következtetni, összefüggéseket felfedezni);
- a diákok figyelmének, érdeklődésének, aktivitásának irányítása;
- a tanulók életkori sajátosságaihoz való erőteljes alkalmazkodás;
- a legfontosabb földrajzi-környezeti jellemzők dinamikus kiemelése és érzékeltetése;

¹⁹TÁMOP-3.1.2-B/13

- egyszerű és a tanulókat asszociációkra készítő jelrendszer, jelmagyarázat kialakítása
- a vizuális eszközök alkalmazása (jelölések, betűtípusok, grafikai megoldások);
- kreativitásra készítő feladat típusok alkalmazása;
- kooperatív játékokra, csoportmunkára való késztetések és feladatok alkalmazása;
- egymással ellentmondásban lévő nézőpontok bemutatása (pl: különböző nemzeti vagy történelem, felfogások érdekütközések megjelenése a vizuális ábrázolásban)
- összefüggések tendenciák, folyamatok, átalakulások elemzésre is alkalmas bemutatása;
- különböző ábrázolásmódú térképek használatának megtanítása és gyakorlása;
- a tankönyvi anyaghoz való illeszkedés (a NAT és a kerettanterv kötelező óraszámái előírásainak áttekintésével);

AZ ELŐZETES TANULMÁNY²⁰ KÖVETKEZTETÉSEI

A komplex elemző tanulmány a pályázat által kiírt legtöbb felvetett szempontra nem ad választ, többségében csak ismétli azokat. Ennek ellenére tesz néhány lényeges megállapítást.

Meghatározza, hogy **a történelmi műveltség nem lexikális adatok ismeretét jelenti, hanem a történések közötti összefüggések felismerését, a társadalmak történetében való jártasságot jelenti.** Természetesen ezt a feltételt a térképeknek is teljesíteni kellene.

Kiemeli, hogy **szakítani kell a döntően kronologikus, Európa centrikus szemléletmóddal.** Véleménye szerint túl kell lépni azon, hogy az egyetemes és magyar történelmet az atlaszok egymástól elválasztva, külön-külön oldalakon mutassák be.

A tanulmány szerint a politikatörténet uralkodik a történelemtanítást meghatározó dokumentumokban, így ennek megfelelően az **atlaszokban** is. **Kevés a gazdasággal, társadalommal, vallással foglalkozó téma.**

A történelmi atlaszok általános vizsgálatánál fontosnak tartja, hogy többségük szöveges kiegészítő információt (pl. történelmi kronológia, névmutató) is tartalmaz.

Kiemeli, hogy a térképeken az országokat egy konkrét időpontban lehet csak bemutatni, és a nevek változhatnak az adott kortól és a hovatarozástól függően.

Fontos szempontként említi, hogy a történelmi atlaszok jelmagyarázata összhangban legyen a földrajzi atlaszokéval.

²⁰*Komplex elemző tanulmány a Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő történelmi diákatlaszok tárgyában*

http://www.tanosz.info/file/166/tanulmany_tortenelematlasz_k_f_tamop312b.pdf

Lényegesnek tartja, hogy az alsóbb korosztályok számára készült térképek kevés információt jelenítsenek meg, és a méretük minél nagyobb legyen.

A több évre készülő atlaszok térképei tartalmának, nehézségi fokának változnia, növekednie kell a felsőbb évfolyamok felé haladva. A felső tagozatos diákokat a túl sok topográfiai és kronológiai adattal nem szabad elriasztani a térképhasználattól.

Bizonyos témáknál jelentősnek tartja a domborzati tényezők bemutatását.

Felveti a tankönyvi térképek problémáját, és arra a következtetésre jut, hogy ugyanarról a témáról csak az atlaszba kerüljön térkép.

Fontosnak tartja bizonyos témák világtérképen történő, időnként ismétlődő bemutatását.

Elmondhatjuk, hogy az atlaszokat előkészítő tanulmány megfontolásait, javaslatait az atlaszok készítői figyelmen kívül hagyták.

ÖSSZEGZÉS

Összegezve megállapítható, hogy a kísérleti atlaszok nem jelentenek előrelépést a korábbiakhoz képest. Terjedelmükben, szerkezetükben, megoldásaikban, felfogásukban, megjelenési formájukban, módszertanukban néhány évtizeddel korábbi szemléletet tükröznek, és **korszerűnek semmiképp sem mondhatók.**

A hiányzó eszköztárak révén nem vonzóak a gyerekek számára, **a térkép- és atlaszhasználat készsége nehezen fejleszthető velük.** Hiányosságai következtében a középiskolai változat az **érettségig csak korlátozott segítséget nyújt.**

A pályázati kiírás ismeretében ki kell mondani, hogy **az atlaszok nem felelnek meg a kitűzött kutatási szempontoknak, céloknak,** a pályázat elvárásaiból talán csak a kerettanterv kötelező óraszámaihoz való igazodás vált valóra. Keveset valósítanak meg a pályázat részét képező előzetes tanulmány néhány előremutató megállapításából is.

Az atlaszok mellé rendelt **digitális változat** annyira gyerekcipőben jár, hogy nem teszi könnyebbé a nehezen kezelhető, politikatörténet és Európa centrikus, száraz és hiányos nyomtatott változat használatát. Korlátozott interaktivitással csak az atlasz és a tankönyv térképei jelennek meg benne, többletet nem nyújt.

FELHASZNÁLT KIADVÁNYOK

A Nemzeti Tankönyvkiadó történelematlasza általános iskolásoknak, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2005

A Nemzeti Tankönyvkiadó történelematlasza általános iskolásoknak, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2011

A térképek titkai – Történelmi atlasz 5–8. osztályosok számára, Mozaik Kiadó, Szeged 2015

A térképek titkai – Történelmi atlasz középiskolásoknak, Mozaik Kiadó, Szeged 2015

Atlas historyczny szkoła średnia, Demart s. c., Warszawa 1999

Atlas historyczny – gimnazjum, Demart s. c., Warszawa 1999

Atlas of World History, Dorling Kindersley Limited, London 1999

Dějepisné atlasy pro základní školy a víceletá gymnázia, Kartografie Praha, Praha 1996

Hölzel–Geschichtatlas für die 6. bis 8. Schulatlas, Verlag EdHölzel, Wien 2011

Hölzel–Universalatlas zu Geographie und Geschichte, Verlag EdHölzel, Wien 2013

Képes történelmi atlasz, Kartográfiai Vállalat, Budapest 1970

Képes történelmi atlasz, Cartographia Tankönyvkiadó, Budapest 2015

Komplex elemző tanulmány a Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő történelmi diákatlaszok tárgyában, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015

Középiskolai történelmi atlasz, Cartographia Tankönyvkiadó, Budapest 2015

The Times Atlas of World History, Times Books Limited, London 1988

Történelmi atlasz, Stiefel Eurocart, Budapest 2002

Történelmi Világatlasz, Cartographia Kft., Budapest 2001

Történelmi tér-kép-tár, Stiefel Eurocart Budapest, 2002